

Proloog

Welkom, welkom gasten, vreemdelingen, zwervers en ook wie hier al lang zijn pleisterplaats heeft. Wees welkom hier, waar je ook vandaan komt, waarheen ook onderweg. Moge dit een huis zijn van voeding voor je ziel, van het woord dat leven schenkt, van het licht dat al je dagen verlicht.

Inleiding

Vanaf de bovenkant van de liturgie kijkt ze je aan, Hagar. Ze kijkt over haar schouder, net zoals het meisje met de parel op het schilderij van Vermeer.

'Moslima van Vermeer' heeft schilder Johannes Hogebrink het portret dan ook genoemd. Hij schilderde het in de tijd van de anti-moslim hetze na de moord op Theo van Gogh in een poging de culturele kloof die toen ontstond te dichten.

Voor ons is ze Hagar. Over haar zullen we het vandaag en in de viering van 13 maart hebben.

Kijk haar nog maar eens goed aan. Vinden jullie ook niet dat Hagar droevig kijkt? Het lijkt een vrouw die in haar jonge leven veel heeft meegemaakt. En dat klopt:

Ze heeft moeten vechten om haar positie als bijvrouw van Abram; vechten tegen diens vrouw Sarai, die geen kinderen kreeg en stikjaloers was toen zij, Hagar, zwanger werd en Ismaël baarde. Ze heeft moeten vechten voor haar zoon Ismaël, zeker toen Sarai enkele jaren later ook zwanger werd en Isaak baarde.

En ze heeft verloren, ze is door Sarai met haar zoon uit het huis van Abram verbannen, letterlijk de woestijn ingestuurd.

Maar als je nog eens naar haar kijkt, zie je dat ze wel droevig kijkt, maar ongebroken.

Ze kan dan ook trots zijn op zichzelf, want ze heeft Ismaël groot gebracht onder moeilijke omstandigheden en ze heeft vertrouwd op de Ene, die haar vernedering zag en haar hoorde.

Het verhaal gaat ook over Ismaël en Isaak. Zij representeren twee volken: Ismaël is de stamvader van de Ismaëlieten, de Arabieren; Isaak de stamvader van de Israëlieten, de Joden. Wie van hen valt onder het verbond dat God met Abram sloot?

Wij volgen het verhaal zoals het in de bijbel staat. In die versie van het verhaal is Isaak de zoon van het verbond, hij erft de zegen van Abram. Ook Ismaël wordt door God gezegend, maar hij valt buiten het verbond.

Het is goed om te weten dat er in de Koran en de Hadith, de Islamitische overlevering, een andere versie van het verhaal staat. In die versie is Ismaël, de eerstgeborene, tevens voorvader van de profeet Mohammed. En niet Isaak, maar Ismaël wordt daar bijna door Abram geofferd. De Islamieten vieren dat elk jaar tijdens het offerfeest. En zij voelen zich door het verhaal zoals dat in de bijbel staat onterfd en vernederd.

De strijd tussen Hagar en Sarai gaat dan ook in zekere zin nog steeds door tussen hun (geestelijke) nakomelingen: in de verschillende kerk die de drie Abrahamische godsdiensten hebben op dat oude verhaal; en helaas ook in de onderlinge haat – vaak – tussen Joden, Arabieren en Christenen.

Vandaag het eerste deel van het verhaal – tot de geboorte van Ismaël. Een verhaal over vernedering en gezien worden.

Lezing: Genesis 12:1-4a

Toen zei de Ene tot Abram: 'Trek weg uit je land, je stam, de plek waar je geboren bent, naar het land dat ik je zal wijzen. Ik zal een groot volk van je maken. Ik zal je zegenen en je naam groot maken.

En jij, wees een zegen! ik zal zegenen die jou zegenen, en vervloeken die jou vervloekt; door jou zullen alle volken op aarde gezegend zijn. Toen ging Abram op weg zoals de Ene tot hem gesproken had.

Lezing: Genesis 16: 1-16

Sarai, Abrams vrouw, baarde hem geen kinderen, maar zij had een Egyptische slavin, Hagar – haar naam betekent de zwerfster te gast. Sarai zei tot Abram: de Ene heeft mijn moederschoot gesloten, ga met mijn slavin naar bed, misschien krijg ik een zoon van haar. En Abram stemde met haar voorstel in. Toen gaf Sarai hem haar Egyptische slavin Hagar tot vrouw.

Abram woonde toen 10 jaar in Kanaän.

Hij sliep met Hagar en zij werd zwanger. Toen ze zag dat ze zwanger was, was Sarai niets meer in haar ogen. Sarai zei tegen Abram: 'Jij bent verantwoordelijk voor het onrecht dat mij is aangedaan. Ik heb je mijn slavin gegeven, en nu ze weet dat ze zwanger is, ben ik niets meer in haar ogen. Moge de Ene recht spreken tussen jou en mij. Daarop antwoordde Abram: Het is j^ouw slavin, doe jij maar met haar wat je wilt. Toen vernederde Sarai haar zo erg dat zij wegluchtte.

Een engel van de Ene trof haar in de woestijn aan bij een waterbron, aan de weg naar Sjoer.

“Hagar, waar kom je vandaan en waar ga je heen”, vroeg hij.

“Ik ben op de vlucht voor Sarai, mijn meesteres”, antwoordde zij.

De engel van de Ene zei tot haar: Keer terug naar je meesteres, en verdraag haar vernederingen. En hij vervolgde: 'Ik zal je nakomelingen geven, héél veel nakomelingen. Zoveel dat ze niet te tellen zijn.’’

Je bent nu zwanger en je zult een zoon ter wereld brengen. Die moet je Ismaël noemen – dat betekent: God hoort – want de Ene heeft je vernederingen gehoord.

Een wilde ezel van een mens zal hij zijn, hij zal zijn om zich heen slaan en geslagen worden, en hij zal al zijn broeders trotseren.

Toen gaf zij de Ene die tot haar gesproken had de naam 'El Roi', God die mij ziet. 'Want heb ik niet uitgekeken naar Hem die naar mij omziet!' Vandaar dat men de bron Beëer Lahaj Roi noemt, bron van de Levende die mij ziet. Hij ligt tussen Kadeesj en Bered.

Toen baarde Hagar voor Abram een zoon en Abram noemde die zoon Ismaël.

Abraham was 86 jaar toen Hagar hem Ismaël baarde.

Vernederd en gezien

1.

Hagar, kom even bij me.

Ja mevrouw.

Nou moet je eens goed luisteren, Hagar. Ik heb mijn man geen kinderen kunnen baren, hoezeer we dat ook geprobeerd hebben, geen zoon om ons geslacht voort te zetten. Dat heeft ons heel veel verdriet gegeven.

En nu hebben wij, mijn man en ik, gedacht: jij gaat bij mijn man slapen en als God het wil, zal jij hem misschien de zoon baren waar we zo intens op hopen. Ga dus vannacht naar hem toe en doe wat hij je vraagt. Heb je dat begrepen?

Ja mevrouw.

Goed. Ga dan nu maar door met je werk, tot de avond valt.

Ja mevrouw.

2.

De wereld is van iedereen, is het onderliggende thema van de Ekklesia-vieringen dit jaar. Zo zou het moeten zijn: de wereld niet alleen van de rijken en de machtigen, de blanke westerlingen, maar ook – juist – van al die anderen, van de niet-blanken, van de geringen, de gekke henkies, de ontheemden, de

verdrukten, de vluchtelingen. Dat is nu niet zo, verre van dat; dat weten we allemaal, lees de kranten er maar op na.

In de bijbel gaat het over de spanning tussen die twee: de wereld zoals die is en de wereld zoals die zou moeten zijn. De Ene representeert de wereld zoals die zou moeten zijn.

Die Ene beloofde Abram veel nakomelingen en een land, Kanaän – als bezit voor eeuwig – voor hem en zijn nageslacht. En hij voegde eraan toe: Wees een zegen! Ik zal zegenen die jij zegent, en vervloeken die jou vervloekt; door jou zullen de volken van de aarde gezegend zijn. Dát is voor de schrijvers van Genesis het visioen van de wereld zoals die bedoeld is: een God die zijn volk een land wijst waar het veilig wonen is, waar het rechtvaardig toegaat; een volk dat tot zegen is. En een God die zijn volk door dik en dun steunt. Toch voel ik me wat ongemakkelijk bij dat visioen van een wereld waarin een land beloofd wordt aan één volk, als een bezit voor eeuwig.

Ik voel me ongemakkelijk omdat daarmee alle anderen worden uitgesloten. Ik voel me ongemakkelijk als ik orthodoxe Joden het land Israël hoor claimen, een claim waaraan voor hen niet valt te tornen, voor nog geen mm²; het is immers een belofte van God.

Zoals er overigens door zoveel mensen, van welke cultuur of godsdienst ook, grond of macht of geld geclaimd wordt.

De wereld van iedereen? Het lijkt er niet op. Alle volken op aarde gezegend? Het lijkt er niet op.

3.

Nu het verhaal van Hagar.

Abram kreeg de belofte dat hij veel nakomelingen zou krijgen, maar die belofte is al lang geleden gedaan; Hij en zijn vrouw Sarai zijn oud geworden en hebben nog steeds geen kinderen, kunnen die ook niet meer krijgen, nu Sarai niet meer menstrueert.

Sarai laat zich daardoor niet van de wijs brengen. Dan moeten we de Ene maar een handje helpen, denkt ze. Ze stelt Abram voor dat die met haar slavin Hagar naar bed gaat, om zo nakomelingen te krijgen.

4.

Hagar is een Egyptische. Haar naam betekent iets als vluchteling, zwerver, vreemdeling. 'Zwerver te gast' vertaalt Pieter Oussoren in de Naardense Bijbel.

Is ze uit Egypte gevlucht en door de Negev woestijn in Kanaän terecht gekomen? Is ze verkocht aan Abram? We weten het niet. We weten alleen dat ze slavin van Sarai is, en met een slavin kun je – tot op zekere hoogte – doen wat je wilt.

5.

Hagar is met Abram naar bed geweest. Dat het eigenlijk vreselijk is om naar bed te moeten met iemand die je niet zelf uitgekozen hebt, met zo'n oude lul, kwam nauwelijks in haar op. Ze is – letterlijk - lijfeigene, niet in de positie om eisen te stellen.

Maar nu ze zwanger is, verandert er wat in haar. Zij voelt zich plotseling belangrijk: een bijvrouw van Abram! De slavin die er toch maar voor heeft gezorgd dat het geslacht van Abram niet zal uitsterven! En de oude heer die zich vroeger nooit met haar bemoeide, kwam laatst bij haar informeren of het kind in haar al groeit.

Met het kind in haar schoot groeit ook haar trots én haar minachting voor meesteres Sarai. Hagar, altijd zo serviel, gedraagt zich nu haast alsof zij de meesteres is – en Sarai, die is lucht voor haar.

6.

Sarai neemt het gedrag van Hagar niet. Wie is hier de baas en wie de slavin? Het lijkt wel deze wereld omgekeerd! Wat denkt die meid wel! Ze gaat op hoge poten naar haar man toe en zegt 'Jij bent verantwoordelijk voor het gedrag van die Hagar. Ik heb jou haar gegeven, en nu ze weet dat ze zwanger is, zet ze mij voor gek. Dat pik ik niet! Laat God maar uitmaken wie hier gelijk heeft'.

Abram antwoordt: 'Het is jouw slavin, doe met haar wat je wilt'.

Dat laat Sarai zich geen twee keer zeggen, ze begint haar slavin op allerlei manieren te treiteren: zó erg dat Hagar het niet langer uithoudt en wegvlucht.

7.

Hagar is ten einde raad.

Nooit was ze gezien, en daar klaagde ze niet over, want ze wist niet beter.

Maar nu ze geproefd heeft van een betere positie, gedroomd heeft van een toekomst als moeder van de zoon van aartsvader Abram – nu kan ze de pesterijen van Sarai, die steeds gemener worden, niet meer aan.

Nu kan ze niet meer verdragen wat eigenlijk onverdraaglijk is, maar wat ze al die jaren toch verdragen heeft. Er knakt iets in haar. Ze vlucht weg.

Ergens bij een bron aan de weg naar Sjoer, valt ze neer, wanhopig. Wat moet ze doen?

Dan – daar bij die bron – hoort ze een stem, iemand die haar roept.

Haast antwoordt ze, 'Ja mevrouw', maar het is niet haar meesteres die haar roept.

'Hagar, waar kom je vandaan en waar ga je heen?', zegt de stem. Eindelijk iemand die haar als mens ziet, niet als werkezel of wandelende baarmoeder. Eindelijk iemand die zich voor haar interesseert.

'Hagar waar kom je vandaan en waar ga je heen?' 'Ik ben op de vlucht voor Sarai, mijn meesteres', antwoordt ze.

'Keer terug naar je meesteres en verdraag haar vernederingen' zegt de stem en nog voordat ze 'dat nooit' kan roepen, vervolgt de stem 'Ik zal je nakomelingen geven, heel veel nakomelingen, zoveel dat ze niet te tellen zijn. Je bent nu zwanger en je zult een zoon ter wereld brengen. Die moet je Ismaël noemen – dat betekent God hoort. Want de Ene heeft je vernederingen gehoord.'

Hagar begrijpt dat het een engel van de Ene is, die met haar gesproken heeft.

En ze zegt¹, met tranen in haar ogen:

'Al had niemand me ooit gezien en betekende ik in niemands ogen iets.

al was ik nog nooit begrepen en bleef mijn hart gesloten,

al was ik nooit ik, ontheemde, vreemde voor mezelf,

was er niemand die me liefhad.

maar ik was kostbaar in de ogen van één die hoort en ziet....

dan is dít de plaats, de plaats van het zien

dít de tijd, de tijd om te zijn,

dít de bron, de bron van de levende die mij ziet.'

Sindsdien heet die bron Beëer Lahaj Roi, bron van de levende die mij ziet.

En Hagar staat op en gaat terug naar Abram en Sarai. Nu ze zich gezien voelt kan ze dat weer opbrengen.

Sarai heeft niet eens gemerkt dat zij is weggeweest en Hagar laat niets merken en duldt

en baart Abram dan haar eerstgeboren zoon.

Ismaël noemt Abram hem 'God hoort'.

Epiloog

De wereld is van iedereen, is ons jaarthema. Vandaag in het verhaal van Hagar en Abram en Sarai als verteld in Genesis is "de wereld is van iedereen" niet zo aan de orde als in onze dagen. Daar is nog geen democratie, geen gelijkheid volgens de wet. Er zijn geen gelijke rechten voor mannen en vrouwen, geen gelijke rechten voor Hagar en Sarai, geen gelijke rechten voor Ismaël en Isaak, noch voor hun zonen en dochters.

Maar voor de Ene is er plaats voor iedereen op de wereld. Voor Hagar, die neerkijkt op Sarai omdat die niet zwanger is geworden. Voor Sarai, die Hagar, haar slavin, zo vernedert dat ze wegvlucht. Voor Abram, die wel bij Hagar een kind verwekt, maar Hagars lot dadelijk in handen van Sarai legt. Nee de wereld is niet vervuld van democratie en gelijke rechten, maar van mensen die elkaar niet zien en niet naar elkaar omzien.

De wereld is van iedereen, maar alleen als we naar elkaar omzien. Bron van de Levende worden. Wees dan gezegend: Wees Bron van de Levende die naar mensen omziet.

---

1 Tekst van Juut Meijer: Dit is de plaats – op muziek gezet door Thom Löwenthal